

ULUSLARARASI ENFORMASYON AKIŞINDA ETKİLENEN TARAF OLARAK AZERBAIJAN'IN DURUMU

Vefalı ENSEROV*

Özet

70 senelik Sovyetler Birliği döneminde her alanda olduğu gibi medya ve habercilik alanında da merkez güdümünde bağımlı bir faaliyet içerisinde olan Azerbaycan'ın bağımsızlıktan sonra uluslararası enformasyon akışındaki yeri ve bu düzen içerisinde etkilenen taraf olarak durumunun araştırılması tek yönlü enformasyon akışının tartışılması açısından da önem taşımaktadır.

Bu kapsamda ülkenin görsel yayıncılık, basın ve habercilik alanının tartışıldığı ve incelendiği çalışmada, uluslararası iletişim düzeninde oluşan tek yönlü enformasyon akışından Azerbaycan'ın ne derecede etkilendiğinin araştırılması amaçlanmaktadır.

Azerbaycan'ın uluslararası enformasyon akışının tek taraflılığından olumsuz etkilendiğinin bilimsel verilerle kanıtlandığı bu çalışma literatür taraması yöntemi ile hazırlanmış, ayrıca röportaj gibi tekniklerden ve anket gibi ampirik çalışmalardan yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tek Yönlü Enformasyon Akışı, Azerbaycan Medyası, Azerbaycan Haberciliği.

AZERBAIJAN'S SITUATION IN INTERNATIONAL INFORMATION FLOW AS AN INFLUENCED PARTY

Abstract

Azerbaijan, as other area, was under the media and news pressure of Soviet Union of 70 years. The position of Azerbaijan in international news flow after independency and been affected side in the one way communication in the current order is very important.

In this case the purpose of this work, in which media, press and news services of the country are discussed is to investigate and measure the influence on Azerbaijan of one sided information flow in the International Communication field.

This work in which the influence of one sided International Information Flow on Azerbaijan is proved by scientific data was prepared by literatural elimination and was sourced from such techniques as reportage and empirical works as questionnaire.

Key Words: One -way flow of information, Media in Azerbaijan, News in Azerbaijan.

---

* Dr.,

Giriş

Çağımızda en temel hak ve gereksinimlerden olan iletişim ve haberleşme özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin de katkısıyla bir sömürü ve etkileme unsuru olarak karşımıza çıkmakta veya çıkartılmaktadır. Bu durum, hızla gelişen iletişim teknolojilerinin ve medya araçlarının küreselleşmesiyle daha farklı bir boyut kazanmıştır. Kitle iletişim araçlarının küreselleşmesinin dünya barışının oluşmasına katkı sağlayabileceği yaygın bir görüştür. Ne yazık ki, uluslararası iletişim sisteminde tekelleşmeler ve bu anlamda dünya genelinde enformasyon akışını yönlendiren ve genel olarak iletişimin her alanında merkez konumunda olan ekonomisi güçlü gelişmiş kapitalist ülkelerin tutumu buna izin vermemektedir. Geçen asrın ortalarından itibaren ortaya çıkan ve gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkelere yönelik tek taraflı akış sergileyen enformasyon dolaşımı ve genel olarak dünya iletişim düzenindeki dengesizlikler bilim çevreleri, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından tartışma konusuna çevrilmiştir. Çünkü insanoğlunun en temel haklarından biri olan haberleşme, bir diğer deyişle iletişim hakkı sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde de ihlal edilmiş ve edilmektedir. Bu durum kitle iletişimi sürecinde temel unsurlardan olan kitle iletişim araçlarının asıl amaçlarının dışına çıkmaları ve ticarileşmeleriyle günümüzde daha da karmaşık bir hal almıştır.

Tek yönlü enformasyon akışı kavramı, MacBride Komisyon Raporu'nda "büyük ülkelere küçükler, güç ve teknik imkanları elinde tutanlardan bunlardan yoksunlara, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru haberlerin, verilerin, iletilerin, programların, kültürel ürünlerin akışı"(MacBride, 1993, 158) şeklinde açıklanmaktadır.

Bu kavramın bir diğer tanımı ise şöyledir: "Teknik yönden gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere ve gelişmekte olan ülkelere yönelen, nicelik ve nitelik açısından tek yönlü olarak

gerçekleşen bu tür iletişime dengesiz iletişim adı verilmektedir." (Tokgöz, 1987, 25)

Uluslararası enformasyon akışındaki tek yönlülük eşit olmayan bir dünya iletişim düzenini de beraberinde getirmektedir. Bu eşitsizlikte etkilenen taraf ekonomisi zayıf, iletişim teknolojileri kısıtlı ve dünyanın büyük çoğunluğunu oluşturan yoksul ülkeler, etkileyen taraf ise ekonomisi güçlü, her türlü iletişim teknolojilerine sahip ve dünyanın çok az nüfusunu oluşturan gelişmiş kapitalist ülkelerdir. Dolayısıyla global iletişim ve haberleşme birkaç ülkenin tekelinde yönlendirilmektedir. Bu anlamda ABD, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü de takiben daha da güçlenerek liderliğini korumakta ve dünya enformasyon dolaşımına yön veren gelişmiş ülkelerin başında gelmektedir. Bu yüzdendir ki, dünya pazar payının büyük hissesine sahip olan ABD ve diğer Batılı ülkeler, ekonomik çıkarları gereği etkinliklerini arttırma amacıyla medya ve haberleşme araçlarının gücünden de yararlanmaktadırlar. Teknolojik gelişmelerin, uluslararası tekelleşmelerin, serbest enformasyon akışı kuralının, AP, AFP, Reuters gibi büyük haber ajanslarının, çeşitli uluslararası medya kuruluşlarının vs. gibi unsurların neden olduğu tek yönlü enformasyon akışının önlenme çalışmaları özellikle 1970'li yıllardan itibaren BM çerçevesinde UNESCO tarafından yürütülmüş ve konu ile ilgili çeşitli konferanslar, sempozyumlar düzenlenmiş, bu sorun ve sorunun çözüm önerileri dünya kamuoyunun dikkatine sunulmuştur. Bu anlamda UNESCO çalışmalarının merkezinde MacBride Komisyon Raporu yer almaktadır ki, her ne kadar geçerliliğini yitirse de bu belge bugüne kadar dünya iletişim düzeninde oluşan dengesizliğin önlenmesi adına yapılan en tutarlı uluslararası bilimsel çalışmadır. Uluslararası iletişim düzeni çerçevesinde ulusal kapasitelerin güçlendirilmesi ve genişletilmesi, niteliksel dengesizliklerin giderilmesi, iletişimin demokratikleşmesi ve Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni'nin oluşturulması konusunda önerileri ve çalışmaları ile en kapsamlı ilk resmi belge olan

MacBride Raporu, daha sonraları her ne kadar geçerliliğini yitirip rafa kaldırılsa da dünya iletişim tarihinde geçen asrın ortalarından sonra fark edilen dengesizliklerin tartışıldığı uluslararası nitelikte bir çalışma olarak akıllarda yer edinmiş ve bu konuda sonraki çalışma ve tartışmaların ana gündem maddesini oluşturmuştur. UNESCO ile başlayan bu tartışmalar farklı platformlara taşınsa da, dünya iletişim düzenini kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda yönlendiren ABD gibi gelişmiş Batılı ülkelerce “serbest enformasyon akışı” kuralına ters düştüğü gerekçesi ile bir takım tepkilerle karşılaşmış ve daha da ileri gidilerek önce ABD, ardından da İngiltere UNESCO’dan çekilmişlerdir. Bunun sonucunda gelişmiş Batı ile gelişmekte olan ülkeler ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasında kalan UNESCO baskılara maruz kalarak bu konuda etkinliğini giderek kaybetmiştir.

Dünya genelinde teknolojik fark ve üstünlüğün, ekonomik uçurumun, uluslararası iletişim alanında tekelleşmelerin ve ayrıca batılı büyük haber ajansları, reklam şirketleri ve medya kuruluşlarının sebep olduğu tek yönlü enformasyon akışından ise gelişmekte olan veya Üçüncü Dünya ülkeleri olumsuz etkilenmektedirler. Çünkü bu ülkeler, uluslararası iletişim alanının merkez noktasında yer alan ve enformasyon dolaşımını yönlendiren ekonomisi güçlü, teknolojik olanaklara sahip gelişmiş ülkelere farklı olarak, ekonomisi zayıf ve teknolojik imkanlardan yoksun olan ülkelerdir. Bu gelişmekte olan ülkelere biri de Sovyetler Birliği döneminde yaklaşık 70 sene Sovyet rejiminde yönetilen ve birliğin dağılmasından sonra özgürlüğüne kavuşan Azerbaycan’dır. Çalışmada uluslararası enformasyon akışının tek yönlülüğünden etkilendiği düşünülen taraflardan biri Azerbaycan’ın görsel-işitsel yayıncılığı ve haberciliği genel hatlarıyla tartışılarak konuya açıklık getirilecektir.

Özellikle çalışmanın temel sorunsallarından biri olan tek yönlü enformasyon akışının Azerbaycan görsel-işitsel yayıncılığı ve haberciliği üzerinde olumsuz etkilerinin araştırılması için ülke

genelinde yayınlarını sürdüren ulusal televizyon kanallarının ana haber bültenlerinin dış haberler açısından yapılan içerik analizi ve ayrıca destekleyici nitelik taşıdığı düşünülerek ülke ulusal basın örneklerinin sayfalarında çıkan yabancı ülkeler içerikli haberlerin sayımı da çalışmanın önemli kısmını oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, uluslararası iletişim düzeninde oluşan tek yönlü enformasyon akışından Azerbaycan medyası ve haberciliğinin olumsuz etkilendiğini ortaya koymak olacaktır.

Uluslararası iletişim düzeninde geçen asrın ortalarından itibaren fark edilen tek yönlü enformasyon akışı ekonomik açıdan zengin olmayan, iletişim teknolojilerinden yoksun veya kısmen yoksun olan ülkeleri özellikle kültürel bağlamda olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda olumsuz etkilenen gelişmekte olan ülkelere örnek teşkil ettiği düşüncesiyle çalışmanın konusu gereği medya ve habercilik alanı incelenen Azerbaycan’ın durumu ve bu bağlamda elde edilen sonuçlar önem taşımaktadır.

Ayrıca, Azerbaycan kitle iletişiminde, dolayısıyla toplum üzerinde yabancı medya emperyalizmi etkisinin özellikle kültürel sömürü gibi tehlikelere sebep olabileceğinin fark edilmesi açısından da önem taşıyan bu çalışmanın, tek yönlü enformasyon akışının olumsuz etkilerinin ve bu sorunun çözüm yollarının belirlenmesi bakımından daha gelişim sürecinin sürdüğü Azerbaycan’ın kitle iletişimi alanına ve iletişim fakültelerini kapsayan eğitim alanına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışma konusunun kuramsal çerçevesini oluşturmak için literatür taraması kullanılacak, Azerbaycan’ın basın-yayın ve haberciliğinin uluslararası enformasyon akışının tek yönlülüğünden olumsuz etkilendiğinin tartışılmasında da anlatı bilim yöntemine ve röportaj gibi tekniklere, anket uygulaması gibi ampirik çalışmalara başvurulacaktır.

Uluslararası Enformasyon Akışı Çerçevesinde Azerbaycan'da Ulusal Yayıncılık ve Haberciliğin Genel Görünümü

Bağımsızlığına kavuştuktan sonra her alanda olduğu gibi habercilik alanında da artık serbest olarak dünyayla entegrasyon sürecinin başladığı Azerbaycan, uluslararası enformasyon akışı düzeninde etkilenen taraf olarak yer almaktadır. Gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Azerbaycan da uluslararası enformasyon akışının tek yönlülüğünden olumsuz etkilenmekte ve bunu basın ve görsel işitsel yayıncılık alanında yapılan haber sayımları, enformasyon içerik analizi ve diğer bilimsel çalışmalar doğrulamaktadır.

Azerbaycan'ın iletişim bilimcilerinden Guliyev bir yapıtında, Azerbaycan'da faaliyet gösteren özel televizyonların yayın politikalarını ve program içeriklerini (özellikle şov içerikli) eleştirirken “ne yazık ki, TV’lerimiz bize Avrupa kültürünün kaliteli ve ilerici örneklerini değil, en aşağı seviyeli kitlesel terbiye örneklerini telkin ediyorlar”(2004, 58) diyerek yabancı etkisinin ülke televizyonlarından halka sirayet ettiğine farklı bir açıdan bakmaktadır. Aynı yazar, yerli televizyonların dışardan ithal ettikleri medya ürünlerine karşı belirli bir yasal düzenleme getirilmezse, Azerbaycan televizyon yayınlarının büyük kısmını Avrupa ve ABD kaynaklı yayınların oluşturacağından yakınmakta (Guliyev, 2004, 118) ve bu durumu yerli eğlence programının hazırlanmasının zorluğuna (özellikle maddi tutar açısından) ve batıdan alınan programların ucuzluğuna bağlamaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, eski değerlerden vazgeçen, ancak yeni değerler konusunda bilgiden mahrum olan toplum belirsiz bir durum içerisinde hayli kararsız kalmış ve ABD ve Batı demokrasisinin yeni değerler şeklinde sunulması toplumun bu yöne yönelmesinde önemli rol oynamıştır (Rahimli, 2002, 128). Ayrıca, genel olarak Azerbaycan medyasının çağdaş seviyesinin yetersiz olduğu kanısı da bilim çevreleri arasında yaygınlık kazanmıştır. Bunu, geçiş döneminde gazetecilik mesleğini sadece geçim sağlamak için seçen sıradan insanların gerçek

gazetecilerden çok oluşu faktörüne de bağlayan bir diğer yazarımız Cihangir Memmedli, bu tür sıradan gazetecilerin çoğunun sosyal tabandan bile gelmediğini (2006, 48) üzüntüyle dile getirmektedir.

Bir başka makalede, Azerbaycan gazeteciliğinin gerçek gazetecilikten sapmada artış olduğu, gazeteciliğin birilerine yaranma aracına dönüştüğüne (İsmailova, 2003, 5) dikkat çekilerek, bu durumun karşısının alınması yolları tartışılmıştır. Gazetecilerin profesyonel olmayışının sebebini Sovyet döneminden kalma totaliter alışkanlıkların bitmemesinde gören yazarımız, haber konusuna değinerek habercilik alanında çalışan gazetecilerin çoğu kez tarafsızlığa ve objektifliğe uymadıklarını ve haber kaynaklarının belirtilmesinde eksikliklere yol verdiklerini vurgulamakta ve “Azerbaycan medyasında sanki yorum var, haberin kendisi yok ve haberle yorum arasında kesin sınır bilinmiyor”(Memmedli, 2003, 11) diyerek de konuya açıklık getirmektedir. Yukarıda söylenenleri, 2004 yılının Haziran ayında yapılan ve 206 basın yayın kurumunun çalışan gazetecilerini kapsayan anket çalışması da doğrulamaktadır. Şöyle ki, “Siz iletişim fakültesinde okudunuz mu?” sorusuna deneklerin %60 olumsuz yanıt vermiştir (“Azerbaycan’da...”, 2005, 96).

Günümüzün Azerbaycan televizyonlarında yabancı diziler ve yabancı konulu filmler yayınların önemli bir payını kapsamaktadır. Eski Sovyetler Birliği yıllarında yerli yapımların yanı sıra televizyonda yayınlanan yabancı filmler SSCB ile siyasi anlamda en azından zıtlık teşkil etmeyen ülkelerden (özellikle Hindistan, İtalya vs.) seçilmekte ve komünist ideolojisi ile uyum sağlamayan filmler hiçbir şekilde yayınlanmamaktaydı (Alibeyli, 2005, 113). Batı yapımı, özellikle Amerikan filmlerinin yayınlanması kesinlikle yasaktı ve bu yasak Sovyetlerin çöküşüne kadar devam etmiştir. 1980’lerin sonuna doğru yeniden yapılanma ve perestroyka söylemlerinin hat safhaya ulaştığı bir dönemde merkez Moskova televizyonundan yayınlanan “Köle Kızı İzaura” dizisi ile gelenek bozulmuş

oluyordu. Bu bir ilkti ve 1990'lı yıllar bütün ülke televizyonlarını pembe diziler bürümüş vaziyette idi (Guliyev, 2004, 217).

2007 yılının Haziran ve Ağustos ayları içerisinde ülke genelinde yapılan ve tüm ulusal televizyonları kapsayıcı anket çalışmasının sonuçlarına göre ülke izleyicisi tarafından en çok tercih edilen yayın türünün yabancı diziler olduğu ortaya çıkmıştır. Haziran ayı içerisinde yapılan anket çalışmasında bütün ulusal kanallar genelinde en çok izlenen yayın türü %32,15 ile diziler olmuş, bunu %10,93 ile müzik, %10,20 ile ise haber programları izlemiştir ("İstatistik...", Temmuz 2007, 32). Bu durum Ağustos ayı için de değişmemiş ve izleyicilerin %26,23'ü diziler, %11,23'ü müzik, %9,72'si ise haber programları için televizyon izlediklerini belirtmişlerdir ("İstatistik...", Eylül 2007, 13). Geri kalan yüzde ise diğer program türleri arasında paylaşılmaktadır. Anlaşılan o ki, Azerbaycan izleyicileri daha çok yabancı diziler için televizyon başına geçmektedir. İlk başlarda Latin Amerika yapımları pembe dizilerin Azerbaycan televizyonlarındaki yerini günümüzde Türkiye yapımı dizilerin (Aşka Sürgün, Bir İstanbul Masalı, Kurtlar Vadisi, Bin Bir Gece, Yabancı Damat, Yaprak Dökümü, Melekler Adası vs.) - 14 Mart 2007'de "Azerbaycan diline zarar verdiği" gerekçesiyle Azerbaycan Ulusal Radyo- Televizyon Kurulu ülkede yabancı dillerde yayınların durdurulması kararını takiben normal antenden yapılan yayınları durdurulan Rusya ve Türkiye televizyonlarının (TRT hariç) boşluğunu doldurmak amacıyla Türkiye yapımı dizilerin (çevirisiz) ulusal televizyonlarda artış göstermesi Türkçenin bu kararın dışında bırakılması olgusuna da bağlanmaktadır - tutması bir nebze de olsa yabancı etkisi kavramını (iki kardeş ülkenin kültürel yakınlığı ve benzerliği açısından) saf dışı bırakmaktadır.

Milli ve kültürel değerlere daha çok sahip çıkan devlet kanalı AzTV'de bile günlük yayın süresinin 6- 7 saatini yabancı filmler doldurmakta (Allahverdiyeva, 2007, 11) ve bunların çoğunluğunun Hollywood (ABD)

yapımı filmlerden oluştuğu rahatlıkla fark edilmektedir. Örneğin, Kasım 2006'da tüm ulusal kanalların yayınladığı yerli ve yabancı filmler taranarak sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu sayıma göre AzTV'de Ekim ayı içerisinde yayınlanan filmlerin %73'ü yerli, %17'si ABD, %10'u ise diğer yabancı ülkelerin yapımı olduğu belirlenmiştir. Aynı sayımda özel televizyonlarda yayınlanan filmlerin %10'nun yerli, %65'nin ABD, %25'nin ise diğer yabancı ülke yapımları olduğu ortaya çıkmıştır (Mustafayeva, 2007, 21-22). Bu durumda, devlet televizyonunda bir ay içerisinde yayınlanan yabancı filmlerin (çoğunluğu ABD oluşturmakla) toplam oranı %27, özel televizyonların yayınladığı yabancı filmlerinse (ezici çoğunluğu ABD oluşturmakla) oranı %90'ını bulmaktadır. Bu o demektir ki, ülke televizyonlarının yayınladıkları filmler ufak bir oranı çıkmakla tamamen yabancı yapımı filmlerden ibarettir. Bu da bir gerçektir ki, izlenme oranına göre devlet kanalı özel TV'lerden geri kalmaktadır. Bu durumda halkın veya ülkedeki televizyon izleyicilerinin büyük bir kısmının filmlerde yansıtılan yabancı kültürün etkisi altında kalması muhtemeldir. Yabancı filmlerin dışında satın alınan diğer yabancı program türleri de hesaba katılırsa durumun ciddiyeti daha iyi anlaşılabilir olur.

Azerbaycan'da en çok izlenen yabancı televizyon kanallarının tespit edilmesi maksadıyla Devlet Televizyon ve Radyo Kurumu'nun Süreli Yayınlar ve Sosyoloji Araştırmalar Departmanı'nın Mayıs 2007'de yaptığı anket çalışması sonucunda, ilk yediye Perviy (Birinci) TV ve NTV (Rusya); Kanal D ve Kral TV (Türkiye); CNN, Discovery Channel, Travel And Living televizyon kanalları girmektedir ("Hangi...", Haziran 2007, 81).

Haber dağılımı konusuna geldikte ise örneğin, Azerbaycan'ın en köklü haber ajanslarından AZERTAC'ın (Azerbaycan Devlet Telgraf Ajansı) günlük haberlerinin %20 -25'ni dış haberler oluşturmakta ve bu haberlerin çoğunluğu ise ABD, Türkiye, Fransa, Almanya ve Rusya ile ilgilidir (Röportaj, 24.06.2008). Türkiye ile ilgili

haberlerin çokluğunda “bir millet iki devlet” anlayışı çerçevesinde yakın ilişkilerin de büyük ölçüde payı vardır. Bunun dışındaki ülkeler ise tamamen batılı gelişmiş ülkelerdir. Rusya’nın da eski etki gücünün halen sürdüğü buradan da anlaşılmaktadır. Bu örnekten de görüldüğü gibi Azerbaycan’ın en oturmuş haber ajansının ilettiği dış haberlerin çoğunluğu ABD, Fransa ve Almanya gibi ekonomisi güçlü batılı ülkelerle ilgilidir. Ayrıca şunu da belirtmekte yarar var ki, bu %20 -25’lik dış haberler oranının büyük bölümü dış haber ajanslarından alınan haberlerdir. Bu anlamda Türkiye’nin Anadolu Ajansı ile karşılaştırma yaparsak iki resmi ajans arasında bir benzerlik olduğunu fark ederiz. AA’dan basına gönderilen dış haberlerin %73,6 gibi yüksek oranı kendi kaynaklarının haberleri değildir. Yani Türk okuyucusu da büyük oranda yabancı basın yayın kuruluşlarınca bilgilendirilmektedir (Refik, 1997, 11). Bu durum Azerbaycan’ın en yaygın özel haber ajansı APA’da da neredeyse aynıdır. Ajansın yayınladığı dış haberlerin çoğunluğunu (Türkiye ve Gürcistan’ı komşuluk ilişkileri sebebiyle ayrı tutarsak) ABD, İngiltere, Fransa, Rusya ve İran’la ilgili haberler oluşturmaktadır. Günümüz Azerbaycan haberciliğinde önemli yer kapsayan her iki ajansın bu konudaki verileri haber içeriği açısından Batının ezici üstünlüğünü kanıtlamakta ve bu da yine içerik açısından tek taraflı bir akışın gerçekleştiğini ve etkilenen tarafın en azından bu konuda Azerbaycan olduğunu söylemeye olanak sağlamaktadır. Çünkü AZERTAC’ın yaydığı haberlerin günlük sadece 7-8’i Asya-Pasifik Haber Ajansları Birliği’nin (OANA) ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı’na Üye Ülkelerin Ulusal Haber Ajansları Birliği’nin (BSANNA) web sitesinde yayınlanmaktadır (Röportaj, 24.06.2008) ki, Azerbaycan zaten bu oluşumların üyelerindedir. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz haber ajanslarının dış haberlerinin konu itibariyle çoğunluğunu oluşturduğu batılı ülkelerin haber ajanslarının (Reuters, AP, UPI, AFP ve kısmen de ITAR-TASS) sayfalarında ise Azerbaycan’la ilgili haberler orta hesapla günlük 4- 5 adet olmaktadır (Röportaj,

24.06.2008) ki, bu bile olasılıkla verilen bir bilgidir. En azından haber ajansları açısından batılı ülkelerle Azerbaycan arasında uçurum olduğu buradaki farktan da anlaşılmaktadır.

Ayrıca 2007 yılının Eylül ayı içerisinde ülke basınının en çok satan haber ağırlıklı başlıca ulusal gazetelerinden yedisinin (“Ayna”, “525. Gazete”, “Şark”, “Azatlık”, “Gün”, Bakü Haber” ve “Ekspres”) 3 farklı sayılarının haber taramasında çıkan sonuçlar da fikrimizi destekler niteliktedir. Bu gazetelerin tamamında yabancı ülkelerle ilgili yayınlanan toplam 306 haberin (her içerikten) dış ülkeler - yabancı ülkelerden Ermenistan, Karabağ Savaşı sonrasındaki mevcut durum gereği, yani gelişmelerle ilgili günlük haberlerin her gün her saat başı yayınlanması bakımından sayımın dışında tutulmuştur - arasındaki dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir (Gazete Haber Sayımı, Eylül 2007).

Tablo 1: Yabancı Ülkelerle İlgili 7 Ulusal Gazetede Yayınlanan Haberlerin Sayısal ve Oransal Dökümü (Eylül 2007).

Ülkeler	Haber Sayısı	Oranla
ABD	68	22%
Türkiye	57	19%
Rusya	48	17%
İngiltere	31	10%
İran	20	6%
Fransa	11	3%
İsrail	10	3%
Diğer	61	20%
Toplam	306	100%

Tablodan da anlaşıldığı gibi, sayılan toplam dış haberlerin %22’sini oluşturmakla ABD başı çekmektedir. Sıralamada %19 oranla Türkiye ikinci, %17 ile Rusya üçüncü gelmektedir. Rusya’yı İngiltere, İran, Fransa ve İsrail takip etmektedir. Bunların dışında toplam haberlerin %20’si ise Avrupa Birliği, BM, BDT, Almanya, İspanya, Ukrayna, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Dağıstan vs. gibi ülke ve örgütler arasında paylaşılmaktadır. Buradan da

anlaşıldığı gibi dünya genelinde tek yönlü haber akışının başında duran ABD etkisini halen sürdürmekte, Rusya ise ABD'yi geriden takip etse de halen etkili olabilmektedir. Türkiye ise Azerbaycan'a yakınlığı ve iki ülke arasındaki kardeşlik ilişkilerine göre ülke medyasının dikkat merkezinde yer almakta ve bu durum buradaki haber sayımızdan da anlaşılmaktadır. Sonuç itibariyle sıralamada ilk 7'ye giren ülkeler içerisinde 4'nün dünya haber akışını yönlendiren gelişmiş batılı ülkelerden oluşması Azerbaycan basınının tek taraflı haber akışına maruz kaldığını genel anlamda özetlemektedir. Çünkü Azerbaycan, yukarıdaki ülkelerin hemen hiç birinin basınında kendi gazetelerinde o ülkelerle ilgili ortaya çıkan haber oranlarının bazılarında hiç, bazılarında ise ¼'i kadar bile yer alamamaktadır. Örneğin, ABD'nin Bakü'deki sefirliği tarafından hazırlanan ve AZERTAC haber ajansına sunulan özet bilgide 1997 yılının Eylül ve Ekim ayları içerisinde ABD basınında Azerbaycan'la ilgili yayınlanan makalelerden kısaca bahsedilmekte ve Azerbaycan isminin ABD'de egzotik anlam taşıdığı ve az çok petrolü ile tanındığı itiraf edilmektedir. Verilen bilgilere göre iki ay içerisinde ABD'nin çeşitli basın organlarında çıkan zaten az sayıda olan makalelerden sadece ikisi - New York Times(16 Eylül); Int. Herald Tribune(14 Ekim) - kültürel içerikli yazılardan oluşmaktadır ("Amerika...", 1997, 1).

Oysaki ABD ile ilgili her alandan yazıların Azerbaycan basınında boy göstermesini gazete ve dergi sayfalarını çevirmekle kolayca görebiliriz. Haberler konusunda da durum farklı değildir. Sadece resmi görüşmeler ve nadiren de ülkede gelişen doğal afetler veya toplumsal çatışmalar olursa Azerbaycan, ABD medyasına konu olabilmektedir. Bu da Azerbaycan'ın uluslararası haber akışında etkilenen ülkeler arasında kaldığını gösteren faktörlerden yalnızca biridir. Başka bir örnek vermek gerekirse, 1- 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Hürriyet (Türkiye) Gazetesi'nin dış haberler sayfalarında en fazla haberi kullanılan yabancı ülkelerle ilgili gerçekleştirilen sayımda belirlenen toplam 217 haberden sadece 2 adedi

(iki ülke arasındaki ilişkilerin en üst seviyede olmasına rağmen) Azerbaycan'la ilgili olmuştur. Bu sayımda %24,04'le (50 haber) ABD başta gelmiş, onu İtalya, İngiltere, Rusya ve Fransa izlemiştir (Rigel, 2000, 106-107).

Buna karşın Azerbaycan yazılı basınında yapılan haber sayımında Tablo 1'den de görüldüğü gibi toplam 306 yabancı haberden 57'si Türkiye ile ilgili olmuş ve bu sayıyla Türkiye sıralamada ABD'den sonra ikinci gelmiştir. Demek ki, uluslararası enformasyon akışındaki dengesizlik veya tek taraflı akış (oturmuş batı merkezli dağılım çerçevesinde) kardeşlik ve dostluk gibi unsurları devre dışı bırakmaktadır. Ayrıca her iki sayımda da (Türkiye'deki sayım her ne kadar sadece Hürriyet Gazetesi'ni kapsasa da) ABD, İngiltere, Rusya ve Fransa ilk 6'ya giren ülkelerdir. Azerbaycan basınında Türkiye ile ilgili haberlerin ağırlıkta olduğu farkını çıkarsak her iki ülke basınında dış kaynaklı haberlerin dağılımı benzerlik taşıyor diyebiliriz.

Azerbaycan televizyonlarının ana haber bültenlerinde yayınlanan dış haberlerin miktarının ne kadar olduğunu ve bu dış haberlerde hangi ülke ve ülkelerle ilgili haberlerin ağırlık taşıdığını öğrenmek adına, Eylül 2007 ve Nisan 2008 olmak üzere iki ayrı dönem içerisinde Azerbaycan'da 6 ulusal televizyonun ana haber bültenlerinin içerik taramasını gerçekleştirdik. Ülkede yayınlanan biri devlet (AzTV), biri toplumsal (İçtimai TV) ve dördü de özel (ANS TV; Lider TV; Azat Azerbaycan TV; Space TV) olmakla bütün ulusal televizyon kanallarının ana haber bültenleri: "Haberler" (AzTV), "Carci" (İçtimai TV), "Haberci" (ANS TV), "Seda" (Lider TV), "Son Haber" (Azat Az. TV), "Her Gün" (Space TV) ülke genelinde halkın en yaygın haber edinme ihtiyacını karşılayan görsel haber kaynaklarıdır. Sayım süreci olarak belirlenen her iki ay içerisinde (Eylül 2007; Nisan 2008) her televizyon haber programının 3 farklı günde yayını tarama kapsamına alındı.

2007 Eylül ve 2008 Nisan ayı içerisinde farklı günlerde ülke televizyonlarının ana haber

bültenlerinin haber taramasında ortaya çıkan genel sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmektedir (TV Haber Taraması, Eylül 2007 ve Nisan 2008) :

Tablo 2: Ulusal Televizyonların Ana Haber Bültenlerinin 3 Farklı Gün Toplamının Haber Tarama Sonuçları (Eylül 2007 ve Nisan 2008).

TV Haber Programları	Toplam Haber Sayısı		Dış Haberler Sayısı	
	Eyl.07	Nis.08	Eyl.07	Nis.08
Haberler (AzTV)	80	81	32	27
Carıcı (İçti-maiTV)	67	64	27	21
Haberçi (ANS TV)	67	69	28	26
Seda (Lider TV)	31	30	5	5
Son Haber (Azat Az. TV)	29	28	2	3
Her Gün (Space TV)	69	68	29	30
Toplam	343	340	123	112
	683		235	

Tablodan da görüldüğü gibi, Eylül 2007 döneminde her TV için rastgele seçilen 3 ayrı günde ana haber programlarının haber sayımında bütün televizyonlardan elde edilen toplam 343 haberin 123 adedi yabancı ülkelerle ilgili dış haberlerdir. 2008 Nisan ayı içerisinde ise her televizyon haber programı için yine 3 ayrı günde yapılan sayım sonucunda ortaya çıkan toplam 340 haberden 112'sinin yabancı ülkelerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Bizim için gerekli olan ise dış haberlerde hangi ülke ile ilgili haberlerin ağırlıkta olduğudur. Her televizyonun ana haber bültenlerinde yayımlanan dış haberler ayrı ayrı sayılmış olup ülke listeleri çıkartılmıştır. Ermenistan Karabağ Savaşı dolayısıyla yaşanan gerginlikler ve hemen her gün haber bültenlerinde bu konudaki gelişmelerin yer alması bakımından gazete haber sayımında olduğu gibi bu sayımın dışında tutulmuştur.

Tablo 3: Ulusal Televizyonların Ana Haber Bültenlerinin Eylül 2007 ve Nisan 2008 Dış Haber Taramasının Sayısal ve Oransal Dökümü.

Ülkeler	Nisan 2008 Dökümü	Eylül 2007 Dökümü	Toplam Dış Haber Sayısı	%
ABD	27	29	56	23,82
Rusya	14	16	30	12,76
Türkiye	11	8	19	8,08
NATO	9	10	19	8,08
Gürcistan	9	9	18	7,65
İran	7	9	16	6,8
Fransa	7	4	11	4,68
A.Birliği	3	4	7	2,97
Irak	3	4	7	2,97
Almanya	4	1	5	2,12
Çin	1	4	5	2,12
Ukrayna	3	2	5	2,12
BM	2	3	5	2,12
İtalya	2	2	4	1,7
Japonya	2	2	4	1,7
İsrail	2	2	4	1,7
Peru	1	2	3	1,27
Dağıstan	1	2	3	1,27
Meksika	1	1	2	0,85
BDT	-	2	2	0,85
Yunanistan	1	1	2	0,85
Suriye	1	1	2	0,85
Hollanda	1	-	1	0,42
Kuz. Kore	-	1	1	0,42
Romanya	-	1	1	0,42
Bolivya	-	1	1	0,42
Venezüella	-	1	1	0,42
Kazakistan	-	1	1	0,42
Toplam	112	123	235	100%

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi her iki ay içerisinde taranan toplam 235 dış haberlerin çoğunluğunu %23,82 ile ABD konulu haberler oluşturmaktadır. NATO ile beraber ise bu oran %31,90'na ulaşmaktadır.

Bu da ABD'yi Azerbaycan televizyonlarının ana haber bültenlerinde en çok yer işgal eden yabancı ülke konumuna getirmektedir. Onu Rusya, Türkiye, Gürcistan, İran, Fransa gibi ülkeler takip etmektedir. Kardeş ülke Türkiye ve komşu ülke Gürcistan bile ABD oranının çok altında kalmaktadır. ABD'nin başını çektiği batının uluslararası iletişim üzerinde çoktan beri var olan etkisinin halen sürdüğü gelişmekte olan ülke konumundaki Azerbaycan örneğinden de anlaşılmalıdır.

Dünya genelinde enformasyon dağılımını büyük ölçüde kontrol eden ABD, "serbest enformasyon akışı" tezinin arkasına sığınmakta ve hatta dengesiz enformasyon akışından etkilenen ülkelerin iletişim teknolojilerinin gelişimi için maddi ve teknik yardımda bulunmasıyla da bilinmektedir. Bu, bilim çevreleri tarafından aslında ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda dünyanın gözünden perde asmak için bir politika olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Örneğin, ABD 1990 – 2001 yılları arasında eskiden Sovyetler Birliği'ni oluşturan ve gelişmekte olan ülkelerin KİA'sına yardım etmek amacıyla 270 milyon dolar para harcamıştır. Bu miktarın yaklaşık 182 milyon doları ise Doğu Avrupa ve geçmiş Sovyet ülkeleri için kullanılmıştır (Shic, 2003, 12). Bir makalede, merkezi ABD'nin Kaliforniya eyaletinde yerleşen ve üçüncü dünya ülkeleri de dahil gelişmekte olan ülkelerde daha çok medya alanının gelişmesi adına projeler üreten İnternews Network'un 1997 yılından itibaren Azerbaycan'ın medya ve gazetecilik alanında yaptığı teknolojik yardımlardan övgüyle bahsedilmektedir. Kendi ülkesinin Uluslararası Gelişim Kurumu, Avrasya Fonu, TASİS ve Soros Fonları tarafından maddi olarak desteklenen bu kurum, yaptığı teknolojik yardımlarının yanı sıra ülke genelinde haber içerikli programlar da dahil çeşitli televizyon programları da hazırlamakta, gazeteciler yetiştirmekte, çeşitli gazeteci merkezleri oluşturmaktadır (Memmedova, 2004, 11-12).

Dengesiz enformasyon akışının önlenmesi ve yeni iletişim düzeninin oluşması adına hazırlanan MacBride Komisyon Raporu ile

ilgili özgür bilgi akışını engelliyor bahanesini ileri sürerek serbest enformasyon akışı tezini savunan ve çıkarlarına ters bir durumun olduğunu fark ederek UNESCO'dan çekilen ABD'nin Azerbaycan ve diğer gelişmekte olan ülkelere iletişim teknolojileri alanındaki yardımları gerçekten de düşündürücüdür.

Günümüzde uluslararası iletişimin ve medya ürünlerinin global boyutta akışının önemini kavrayan Rusya, 1993 yılında Moskova'da kurulan "Mir" ülkelerarası televizyon yapım şirketinin faaliyeti ile (özellikle haberler bülteni) BDT ülkeleri arasında zamanında var olan kültürel ilişkileri onarmak ve eski toplumları yeniden bir birine yaklaştırmak düşünülmüştür (Muharremli, 2005, 26).

Ayrıca, bağımsızlığını kazanmış eski Sovyet ülkeleri üzerinde günümüz şartlarına uygun farklı boyutlarda etkinliğini sürdürmek veya var olan etkisini yitirmemek için çeşitli yöntemlere başvuran merkez Moskova, özellikle Kafkasya bölgesinde enformasyon akışı bakımından ağırlığını korumaya çalışmaktadır. 23 Ocak 2005 tarihinde Bakü'de İTAR-TASS günleri çerçevesinde yapılan yuvarlak masa toplantısı bu doğrultuda atılan adımlardan biridir. Her iki ülkenin devlet resmilerinin ve önde giden medya organları temsilcilerinin iştirakiyle yapılan ve bölgede enformasyon alanının genişlendirilmesi maksadını taşıyan toplantıda 2.Dünya Savaşı'nda faşizm üzerinde kazanılan galebeyi (özellikle Azerbaycan da dahil birliği oluşturan farklı ulusların savaşta sergiledikleri birlik ve beraberliği ön plana çekerek) yeniden gündeme getirmek, iki ülke arasında televizyon ve radyo projeleri hazırlamak, karşılıklı bilgi ve enformasyon alış verişinde bulunmak, her alanda olduğu gibi ülkelerarası ticaret ilişkilerinin gelişmesinde de KİA'nın önemli bütünselleştirme rolünden faydalanmak gibi ayrıntılar görüşülmüştür ("Azerbaycan'da İTAR-TASS...", 2005, 6).

Son yıllarda Azerbaycan önemli uluslararası toplantılarda, özellikle iletişim alanında yapılan zirve ve oluşumlarda yakından iştirak etmekte,

sesini duyurmaktadır. 16- 18 Kasım 2005 tarihleri arasında Tunus'ta 174 ülkenin bir araya geldiği Dünya Enformasyon Toplumu Zirvesi'nde Azerbaycan 67 kişilik delege grubu ile temsil olunmuş ve zirve çerçevesinde yapılan 300'den fazla çeşitli toplantıların 3'nü Azerbaycan tarafı düzenlemiştir. Ağırlıklı olarak dünya internet ağı konusunda yapılan tartışmalar Zirve'de ön plana çıkmıştır. Keza Azerbaycan devleti 2005–2008 yılları arasında E-Devlet projesini (Elektron–Azerbaycan) uygulamaya geçmiştir (Azizli, 2006, 3).

Son yılların en önemli zirvelerinden olan Tunus zirvesi de diğer zirve ve toplantılar gibi dünya iletişim düzenindeki dengesizlikleri, ülkeler ve toplumlar arasında açılan rakamsal uçurumları ortadan kaldırma adına hatırı sayılır kararlar çıkarsa da, gerçekte Azerbaycan gibi gelişmekte olan ülkeler iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri geriden takip etmekte ve uluslararası ekonomik düzende olduğu gibi dünya iletişim düzeninin dengesizliğinden de olumsuz etkilenen taraf olarak kalmaktadır.

Yukarıda sıraladığımız bütün veriler Azerbaycan iletişimi ve toplumu üzerinde ABD merkezli yabancı etkisinin var olduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

İletişim teknolojilerinin hızla gelişimi ve her geçen gün bu teknolojilere bir yenisinin eklenmesi her ne kadar dünyayı küçülterek iletişim olanaklarını artırsa da, diğer taraftan dünya genelinde çeşitli sorunları gündeme getirmektedir. Bu sorunların başında ise, dünya ülkelerinin çoğunluğunu (gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkeleri) son derece rahatsız eden ve uluslararası iletişim düzeninde geçen asrın ortalarından itibaren fark edilen tek taraflı enformasyon akışı gelmektedir.

ABD başta olmakla gelişmiş Batılı ülkelerden gelişmekte olan veya üçüncü dünya ülkelerine yönelik tek taraflı bir seyir halinde gerçekleşen uluslararası enformasyon akışı beraberinde çok yönlü bağımlılığın doğmasına

neden olmaktadır. Medya emperyalizmi ve kültürel emperyalizm kavramlarıyla yakından ilişkili olan tek yönlü enformasyon akışının etki mekanizmi özellikle iletilerin içeriği açısından işlemekte ve çeşitli kültürler üzerinde baskı kurarak kültür yozlaşmasına ve altında ABD gibi Batılı ülkelerin ekonomik çıkarlarının yattığı tek tip yapay kültür oluşumunun hızlanmasına ve yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Bu kültürel emperyalizm süreci iki ulus arasında güç ilişkilerini değiştirme aracı olarak hedefteki ulusun düşünce ve aklını fethedip kontrol altına alınması şeklinde işlev görmektedir. Bu konuda ise en güçlü etken şüphesiz ki, uluslararası medya araçları, iletişim ve reklam kuruluşlarıdır.

Dengesiz enformasyon akışından etkilenen gelişmekte olan ülkelere biri de 70 sene boyunca Sovyet rejiminde kalan ve 1990'lı yıllarda bağımsızlığını kazanarak özgür bir şekilde dünyayla uyum sürecinin başladığı Azerbaycan'dır.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi Azerbaycan görsel-işitsel yayıncılığı ve haberciliği alanında Sovyetler Birliği dönemi ile yeni dönem arasında doğal olarak bir yığın bariz farklılıkların olduğu söze gerek bırakmıyor. Ama şu bir gerçektir ki, eskiden kapalı sistem çerçevesinde merkez Sovyet ideolojisine bağlı geleceğini göremeyen ve neredeyse “kör” faaliyet içerisinde bulunan Azerbaycan'ın görsel-işitsel yayıncılık ve habercilik alanında, yeni bağımsızlık döneminde ise bu sefer tek yönlü enformasyon akışı gibi uluslararası bir iletişim sorunu çerçevesinde egemen batı ülkelerinin ve ABD merkezli oluşturulan tek tip yapay kültürün etkisi kendini göstermektedir.

Bir taraftan mali ve teknik olanakların eksikliği ve yetersizliği, eski kapalı sistemden kalma monoton, kuru ve basma kalıp gibi alışkanlıkların çağdaş yayıncılık anlayışına gölge düşürmesi, basın ve iletişim özgürlüğü açısından eksiklikler ve görsel-işitsel yayınlar kapsamında, dilin doğru kullanımından temel yayın ilkelerinin ihlaline kadar çeşitli sorunların yaşandığı Azerbaycan kitle

iletişimi alanının, diğer taraftan ise, uluslararası iletişim düzenindeki dengesizlikten ve dolayısıyla tek yönlü enformasyon akışından olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu çarpık iletişim düzeni ve enformasyonun tek yönlü akışı sorunu ülke kitle iletişimini etkilediği gibi, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle bağımsızlığına kavuşan ve dünyayla uyum sürecinin başladığı Azerbaycan toplumunu kültürel açıdan da olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz etki süreci bilimsel çalışmaların da desteğiyle, ulusal basın sayfalarında ve ulusal televizyon haber bültenlerinde yapılan içerik analizi gibi çalışmalarla kanıtlanmaktadır. Örneğin, 2007 yılının Haziran ve Ağustos aylarında tüm ulusal televizyon yayınlarını kapsayıcı anket çalışmasının sonuçlarına göre, ülke izleyicisi en çok yabancı diziler için ekran karşısına geçmektedir. Ayrıca milli ve kültürel değerlere yayınlarında en çok sahip çıkan devlet kanalı AzTV'de bile günlük yayın süresinin ortalama 6-7 saatini yabancı filmlerin doldurduğu gerçeği (ki, bu filmlerin çoğunluğu ABD yapımı Hollywood filmleridir) bu anlamda düşündürücüdür. 2006'nın Ekim ayı içerisinde tüm ulusal televizyon kanallarının yayınladığı filmlerin sayımında AzTV'de yayınlanan filmlerin %27'sinin (%17'si ABD yapımı), diğer özel televizyonlarda yayınlanan toplam filmlerden %90'nın yabancı (%65'i ABD yapımı) kaynaklı filmler olduğu ortaya çıkmıştır. Bu da bir gerçektir ki, ülke izleyicisi devlet televizyonundan çok özel televizyon kanallarını izlemektedir. Bu durumda Azerbaycan toplumunun büyük bir kısmının özellikle ABD kaynaklı filmlerde yansıtılan yabancı kültürün etkisinde kaldığı görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Azerbaycan'ın habercilik alanında da durum o kadar farklı değildir. Azerbaycan'ın en köklü haber ajansı - AZERTAC Haber Ajansı'nın yayınladığı günlük haberlerinin %20-25 kadarı dış haberlerden oluşmakta ve dış haberlerin içeriğine göre ise yabancı ülkeler arasında ABD birinci gelmekte, onu Türkiye, Fransa ve Almanya takip etmekte ve

bu dış haberlerin büyük bölümü uluslararası haber ajanslarından alınmaktadır. Özel haber ajansı APA'nın da yayınladığı dış haberlerin içeriği konusunda Türkiye ağırlık teşkil etse de haberlerin büyük çoğunluğu ABD, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş Batılı ülkelerle ilgilidir. Oysa AZERTAC Haber Ajansı'nın yaydığı haberlerin günlük sadece bir kaç uluslararası haber ajanslarında yayınlanmaktadır ki, bu kuruluşlar da (OANA ve BSANNA gibi) zaten AZERTAC'ın üye olduğu bölgesel haber ajansları birlikleridir. Ayrıca Reuters, AP, AFP, UPI gibi dünya haber akışını yönlendiren Batılı haber ajanslarının sayfalarında ise Azerbaycan'la ilgili yok denecek kadar az haberin yer aldığı bilinmektedir. Diğer gelişmekte olan ülkeler örneğinde olduğu gibi Azerbaycan da, bu büyük batılı haber ajanslarının gündeminde daha çok doğal afet, felaket, darbe girişimi vs. gibi olumsuzluk içeren olaylar söz konusu olunca daha detaylı yer alabilmektedir. Bu husus da, gelişmekte olan ülkelerle Üçüncü Dünya ülkelerinin, uluslararası enformasyon dolaşımının dengesizliği konusunda toplanan UNESCO gibi örgütlerin gündeminde tartışma konusu olarak yer alan başlıca şikayetlerindedir. Başka bir örnek vermek gerekirse, 1997 yılının Eylül ve Ekim aylarından ibaret iki aylık süre içerisinde Azerbaycan'la bağlı ABD basınında çıkan makalelerin rapor edildiği ABD'nin Bakü Büyükelçiliği tarafından hazırlanan özet yazıda zaten az sayıda çıkan makalelerin sadece ikisinin kültürel içerikli makale olduğu belirtilmiştir. Bu durum Azerbaycan basınında buna ters bir görüntü sergilemektedir. Şöyle ki, ulusal basın örneklerinin hemen hepsinde Amerikan kültür öğelerinin göze battığı çeşitli format ve içerikte yazılar boy göstermektedir. Bu gibi bilgiler bile dünya haber akışı konusunda diğer gelişmekte olan ülke örneklerinde olduğu gibi Azerbaycan'ın da etkilenen taraf olarak kaldığını ortaya koymaktadır.

Bu verilerin dışında, 2007 Eylül ayı içerisinde Azerbaycan basınının en yaygın bilinen ulusal gazetelerinde yapılan haber

taraması ve 2007 Eylül ve 2008 Nisan ayları içerisinde ulusal televizyonların ana haber bültenlerinde yayınlanan haberlerin sayımında ortaya çıkan sonuçlar tek yönlü enformasyon akışının en azından bu ülke kapsamında devam ettiği görüşünü desteklemektedir. Çünkü her iki farklı haber sayımında dış haberlerin çoğunluğunun ABD ile ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Hem ulusal gazete sayfalarında yapılan dış haber sayımında (%22 oranla ABD birinci gelmiştir), hem de Eylül 2007 ile Nisan 2008 dönemlerinde ulusal televizyonların ana haber bültenlerinde yapılan dış haber sayımında (her iki dönemin toplamında yine ABD %23,82 oranla diğer ülkelerden açık arayla birinci gelmiştir. NATO ile ilgili haberlerin oranını da ABD adı altında birleştirirsek oluşan %32'lik bir oran ABD'nin mutlak üstünlüğünün kanıtıdır) ortaya çıkan tablo fikrimizi doğrulamaktadır. Bu sayımda ABD'yi Rusya'nın, onu da Türkiye'nin takip ettiği görülmektedir. Bu da ABD'yi açık arayla geriden takip etmesine rağmen Rusya'nın (%12,76 oranla) bölgede habercilik bakımından eski gücünü sürdürmeye çalıştığının bir göstergesi olabilir. Üçüncü olarak Türkiye'nin (%8,08 oranla) gelmesinde ise, iki ülke arasında yakın kardeşlik ilişkilerinin de rol oynadığı düşünülebilir.

Ancak Azerbaycan başta ABD olmakla dış ülkelerin medyalarında aynı oranlarda yer alamamaktadır. Alsa da çoğunlukta olumsuzluk içeren haberler burada söz konusu olabilmektedir. Bu yukarıda sunulan verilerle de kanıtlanmıştır. Uluslararası enformasyon ve ileti akışını yönlendiren Batılı gelişmiş ülkelerin başında ABD'nin geldiği gerçeğinden yola çıkarsak, haber sayımlarında ortaya çıkan sonuçlar Azerbaycan'ın bu dengesizlikten olumsuz etkilendiği fikrini güçlendirmektedir.

Ayrıca, 2007 yılının Ekim ayının ilk haftasında çalışmamızla ilgili farkındalığın daha çok olduğu düşünülen kitlenin bu konuda Azerbaycanlı gazeteciler ve iletişim fakültesinde okuyan öğrenciler olması

varsayılarak, bu kitle arasında yapılan anket çalışmasının sonuçları da kayda değerdir. "Uluslararası enformasyon akışı ve Azerbaycan" içerikli anket çalışmasının genel sonuçları ülkenin ve ülke medyasının tek yönlü enformasyon akışından etkilendiği görüşünü destekler niteliktedir. Uluslararası enformasyon akışının yönü konusunda toplam deneklerin %82'nin yanlış bilgiye sahip olması, her ne kadar Azerbaycan'ın tek yönlü enformasyon akışı sorunundan etkilendiğini kanıtlamasa da, bu konuda farkındalığın en çok olduğu düşünülen iletişim fakülteleri öğrencileri ve radyo-televizyon alanında çalışan gazeteciler bağlamında, bu önemli sorun konusunda bilgi bakımından eksiklik yaşandığını ortaya koymaktadır.

Ayrıca yabancı kaynaklı her tür medya ürününün öz kültür üzerine ne gibi etkisi olduğu fikrinin öğrenilmesi bakımından deneklerin çoğunluğunun hem olumlu, hem olumsuz etkilediğine dair %67 oranında hemfikir oldukları, etkisinin olmadığını düşünenlerle olumlu etki sağladığını düşünenlerin (toplam %21 oranında) olumsuz etkilediğini düşünenlerden (%12) yaklaşık iki kat fazla olması, global anlamda medya emperyalizmi olgusu konusunda ise %74 oranında deneklerin cevabı yanıtız bırakması, yanıtlayanlardan %26'sının ise yarısının bu konuyla ilgili yanlış fikirde olduklarının tespiti de yukarıdaki sonuçta olduğu gibi bilgi yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bütün bunlar da ülkenin tek yönlü enformasyon akışından olumsuz etkilendiğinin yanısıra, konuya en duyarlı olması gereken kitlenin de bu konuda hemen hemen bilgisiz olduğunu göstermektedir. Bu da bir bakıma Azerbaycan'ı hem etkilenen, hem de etkilendiğinin farkında olmayan taraf konumuna sokmaktadır. Yerli KİA'da adıyla daha çok karşılaşılan yabancı haber ajansları arasında yaklaşık %30 oranında Associated Press (AP) ajansının birinci gelmesi ve onu az bir farkla İTAR-TASS'la yaklaşık aynı oranda Reuters'in takip etmesi, bunları da AFP'nin izlemesi, bu haber ajanslarının daha

önce belirttiğimiz gibi ulusal basın sayfalarında ve ulusal televizyonların ana haber bültenlerinde gerçekleştirilen haber sayımlarının sonucunda ilk sıralarda gelen gelişmiş Batılı ülkelere ait haber ajansları olması Azerbaycan'ın etkilenen ülke konumunda olduğu durumunu destekler niteliktedir.

Ayrıca toplam denekler arasında yerli haber programlarında adına daha çok rastlanan yabancı ülkelerin hangisi olduğuna dair oluşturulan anket sorusunun sonucunda da başta ABD'nin gelmesi, onu da az bir farkla Rusya'nın izlemesi yukarıdaki durumda olduğu gibi haber sayımları sonucuyla örtüşmektedir.

Bütün bu bilimsel veriler ve çalışmalar, gelişmekte olan diğer ülkeler gibi Azerbaycan'ın da, başta ABD olmakla gelişmiş Batılı ülkelere kaynaklanan tek yönlü enformasyon akışından olumsuz etkilendiğini kanıtlamaktadır.

Uluslararası enformasyon akışındaki dengesizliğin altında ekonomik faktörler yatmaktadır aslında. Şöyle ki, ekonomisi güçlü olan ülkeler iletişim teknolojilerini üretebilme, satabilme ve dünya genelinde de dağıtabilme iktidarına sahiptirler. Hal böyle olunca ekonomik altyapısı güçlü batılı gelişmiş ülkeler uluslararası enformasyon ve ya geniş anlamda iletişim akışının içeriğine de hakim olmakta ve tek taraflı akışa sebep olmaktadır. Bu dengesiz akışla beraber uluslararası iletişimin güçlü batının egemenliğine geçmesi dünyanın geri kalanının haklı itirazına neden olmakta ve tepkiyle karşılanmaktadır.

Şöyle ki, dünya iletişim düzeninde ortaya çıkan dengesizliğin fark edilmesinden sonra bu sorun, bilim çevreleri tarafından sık sık tartışılır olmuştur. Özellikle 1970'li yıllardan itibaren hız kazanan toplantı, seminer ve konferansların ana gündem maddesi uluslararası iletişim düzenindeki eşitsizliğin ortadan kaldırılması olmuştur. Dengesiz enformasyon akışı sorununun önlenmesi adına birçok öneri ve çözüm yolları ortaya

konulsa da en tutarlı adım BM bünyesinde UNESCO tarafından atılmıştır. Bu anlamda UNESCO tarafından oluşturulan MacBride Komisyonu'nun hazırladığı rapor, uluslararası düzeyde en kapsamlı çalışma olarak kayda değerdir. 1977'de Paris'te ilk toplantısını yapan ve hazırladığı rapor sonraki yıllarda bu alanda uluslararası nitelikli toplantıların çoğunun en önemli gündem maddesi olmuş MacBride Komisyon Raporu'nun genel amacı uluslararası iletişim düzeninde oluşan dengesizlikler ve tek yönlü enformasyon akışı sorununun giderilmesi ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan veya üçüncü dünya ülkeleri arasında iletişim alanında açılan uçurumu kapatmaktan ibarettir.

Uluslararası iletişimdeki bu dengesizliğin önlenme çalışmaları bağlamında tek yönlü enformasyon akışından etkilenen ülkelere biri olan ve çalışmamızda bu ülkelere örnek teşkil eden Azerbaycan'ın bu sorunla baş edebilmesi için, MacBride Raporu'nun maddeleri çerçevesinde çözüm yolları üretilmeli ve öncelikle eğitim alanının ilgili fakültelerinde bu yönde eğitimin artırılması gerekmektedir. Gazetecilerin ve toplumun alakalı kesimlerinin bu konuda bilinçlenmesi ve sorunun çözüm çalışmaları yönünde faaliyet ve mücadelelerinin artırılması, bu amaçla halk kütüphanelerinin açılması ve yaygınlaştırılması, bu sorunun alternatif oluşumların (ör: sivil toplum örgütlerinin) çalışmalarına da yansıtılması önem taşımaktadır.

Bu sorunun çözüm yolları arasında en önemli faktörlerden biri de kitle iletişimi alanında yerel üretimin artırılmasıdır. Enformasyon dengesizliğinin ve dolayısıyla yabancı kültürlerin etkisini en aza indirmek için ülke çapında yerli radyo-televizyon programlarının hazırlanması, yerli sinemanın gelişimi, ayrıca ulusal haber ajanslarının hem donanım açısından, hem muhabir (özellikle dış muhabirler) ve bilgi üretiminde görev alanların sayının çoğaltılması açısından güçlenmesi, etki alanının genişlendirilmesi önemlidir. Alternatif yayıncılık ve

haberciliğin yolları aranmalıdır. Ülkenin görsel-işitsel yayıncılığı alanında kamu yararı ön planda tutulmalıdır. Yabancı kaynaklı medya ürünlerinin olumsuz etkisinden ulusal kültürün korunmasına çalışılmalıdır.

Ülkenin önde giden AZERTAC, APA gibi haber ajansları dünya haber dolaşımında tek yönlü haber ve bilgi akışına alternatif teşkil eden oluşumlara bundan sonra da taraf olmalı, bölgesel işbirliğine gidilmeli ve Azerbaycan yeni dünya iletişim düzeninin oluşum sürecinde gelişmekte olan bir ülke olarak aktif rol almalıdır.

Ayrıca ülke kitle iletişimi alanının en yeni iletişim teknolojileriyle temin edilmesi, ülkenin internet altyapısının daha da güçlendirilmesi ve bu alanda alternatif iletişim ortamlarının oluşturulması gerekmektedir. Bundan başka diğer ülkelerde de (ör: Türkiye’de) hayata geçirilen medya okuryazarlığı bu ülkede de başlatılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Zaten enformasyon bombardımanına maruz kalan bu toplumda seçici davranabilen, iletilen mesajlara direnç gösterebilen dinleyiciler ve seyirciler gelişmeli ve çoğalmalıdır. Bütün bunlar için Azerbaycan’ın genel medya durumu göz önünde bulundurularak uzun bir mücadele yolunun izlenmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak bu iletişim sorununun giderilmesi açısından dünya genelinde yapılan çalışmalar neticesiz kaldığı sürece, yukarıda sıraladığımız çözüm önerileri gerçekleştirilmediği sürece, uluslararası iletişim düzeninin dengesizliği ve tek yönlü enformasyon akışı, altında ekonomik çıkar faktörlerinin yattığı çok yönlü kültürel bağımlılık oluşturarak, Azerbaycan gibi gelişmekte olan ülkeler üzerinde olumsuz etkisini sürdürmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Alibeyli, E. (2005). Azerbaycan Televizyonu. Bakü: MBM Yayınları.
- Allahverdiyeva, H. (Nisan 2007). İlk Sonuçlar AzTV’de Doğru Yol

Seçildiğini Gösterdi. TV Plyus Dergisi, 5.

Amerika Basını Azerbaycan Hakkında (1997 Yılıının Eylül -Ekim Aylarına Dair Özet). (2 Kasım 1997). Azerbaycan Gazetesi, 240(1761).

Aslanov, A. (24.06.2008). Röportaj.

“Ayna”, “525. Gazete”, “Şark”, “Azatlık”, “Gün”, “Bakü Haber”, “Ekspres” Gazetelerinin Haber Sayımı. (Eylül 2007). Bakü.

Azizli, B. (7 Ocak 2006). Azerbaycan Enformasyon Toplumu Konulu Tunus Zirvesinde Yüksek Değerlendirildi. Azerbaycan Gazetesi, 2(4225).

Azerbaycan’da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi. (2005). Bakü: İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları.

Azerbaycan’da İTAR–TASS Günleri Çerçevesinde Yuvarlak Masa Toplantısı Yapılmıştır. (25 Ocak 2005). Azerbaycan Gazetesi, 17(3936).

AzTV(17, 18, 19 Eylül); İçtimai TV(20, 21, 22 Eylül); ANS TV(12, 13, 14 Eylül); Lider TV(24, 25, 26 Eylül); Azat Azerbaycan TV(8, 10, 11 Eylül); Space TV(5, 6, 7 Eylül). Eylül 2007 / AzTV(5, 6, 7 Nisan); İçtimai TV(10, 11, 12 Nisan); ANS TV(13, 14, 15 Nisan); Lider TV(17, 18, 19 Nisan); Azat Azerbaycan TV(20, 21, 22 Nisan); Space TV(24, 25, 26 Nisan). Nisan 2008. Haber Taraması, Bakü.

Guliyev, E. (2004). Televizyon: Kuramsal, Gelişim Eğilimleri. Bakü: Şark -Garp Yayınları.

Hangi Yabancı Televizyon Kanalı Ülkemizde Daha Popülerdir. (Haziran 2007). TV Plyus Dergisi, 7.

İsmailova, V. (20 Mayıs 2003). Yeni Dünya Düşüncesinin Formalaşmasında Önemli Rol Oynayan KİA. Azerbaycan Gazetesi, 113(3426).

İstatistik İzleyici Ne İstiyor?. (Temmuz

- 2007). TV Plyus Dergisi, 8.
- İstatistik İzleyici Ne İstiyor?. (Eylül 2007).
TV Plyus Dergisi, 11.
- MacBride, S. (1993). Bir Çok Ses Tek Bir
Dünya, İletişim ve Toplum – Bugün ve
Yarın (E. Özkök ve diğerleri, Çev.).
Ankara: UNESCO Türkiye Milli
Komisyonu.
- Memmedli, C. (2006). Gazeteciliğin Çağdaş
Gelişim Eğilimleri. Bakü: ELM
Yayımları.
- Memmedli, Z. (2003). Azerbaycan Medyası
ve Vatandaş Toplumunu. Azerbaycan
Basını Bugün Dergisi, 3.
- Memmedova, S. (2004). İnternews: Dünyada
Genişliyor, Bizde Güçleniyor.
Azerbaycan Basını Bugün Dergisi,
1(10), 11-12.
- Muharremli, G. (2005). Televizyon
Gazeteciliğinin Temelleri. Bakü: Bakü
Üniversitesi Yayınları.
- Mustafayeva, G. (Ocak 2007). Milli
Filmlerimizi En Çok Azerbaycan
Televizyonu Tanıtıyor. TV Plyus
Dergisi, 1, 21-22.
- Rahimli, M. (2002). Demokratikleşme
Sürecinde Kitle İletişim Araçları.
Bakü: Kanun Yayınları.
- Refik, İ. (1997). İletişim Çağında Kültürde
Dirilmek. İzmir: TÖV Yayınları.
- Rigel, N. (2000). İletişim Tasarımında Haber.
İstanbul: Der Yayınları.
- Shic, F. (2003). Demokrasi Oluşumunda
Bağımsız KİA'ların Rolü. Azerbaycan
Basını Bugün Dergisi, 2.
- Tokgöz, O. (1987). Temel Gazetecilik.
Ankara Üniversitesi. Ankara: Basın
Yayın Yüksekokul Yayınları.